

Predrag Krstić
Institut za filozofiju i društvenu teoriju
Univerzitet u Beogradu

Granice poboljšanja: tri lika boljeg (od) čoveka*

Apstrakt: *Koristeći reprezentacije nauke, fantastike i naučne fantastike, u ovom članku pokušava da se skicira izvesna razvojna linija u istoriji predstavljanja lika poboljšanog čoveka. Prvo se mislilo da se hemijskim sredstvima mogu privremeno ili trajno poboljšati njegove prirodne sposobnosti, potom su veštačke zamene, umeci i dodaci dominirali vizijom njegovog unapređenja, da bi se nedavno najavila mogućnost temeljne morfološke transformacije njegove biološke sazdanosti u potpuno neprepoznatljiv, amorfni „entitet“, koji je ipak kadar da preuzme ma koji oblik. Ova putanja „usavršavanja“ kapaciteta čoveka mogla bi se pratiti i kao postepeno napredovanje u ostvarenju obećanja tradicionalnog humanizma da je čovek poseban upravo i jedino po tome što može da postane sve što izabere.*

Ključne reči: *poboljšanje čoveka, humanizam, transhumanizam, posthumanizam, kiborg, metamorf.*

Hemijski i fizički izumi su uvek prometejski. Ne postoji nijedan veći izum, od vatre do letenja, koji nije bio smatran uvredom nekog boga. Ali ako je svaki fizički i hemijski izum svetogrđe, svaki biološki izum je izopačenje. Teško da postoji ijedan koji pri prvom pojavljivanju ne izgleda nepristojan i neprirodan.

(Haldane, internet).

Postoje mnogobrojne podele koje nastoje da uvedu red u rasprostranjenu i sada već mnogo diskutovanu „transhumanističku“ ideju kulturnoistorijskog i biomedicinskog prevazilaženja ograničenja čoveka.¹ Ali nije više reč ni samo o ideji, nego

* Rad je nastao u okviru projekta 41004 „Retke bolesti: molekularna patofiziologija, dijagnostički i terapijski modaliteti i socijalni, etički i pravni aspekti“, potprojekat Instituta za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu, „Bioetički aspekti: moralno prihvatljivo u biotehnoški i društveno mogućem“, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

1 „Transhumanizam“ se ovde shvata kao futuristička „ideologija“ posthumanizma koja ne afirmiše samo mogućnost već poželjnost, ne samo „popravke“ već temeljne transformacije „ljudske prirode“ istim onim biotehnoškim sredstvima koje zagovornici (umerenog)

i o praksama „poboljšanja“ koje s jedne strane zahtevaju teorijsku artikulaciju, a s druge, i same ishode ili mogu ili treba da ishode iz razumevanja i koncepcija tako krupnih pojmova kao što su „čovjek“ i „boljitak“. U njihovoj konjukciji priziva se „upisana“ odrednica čoveka da od svog početka, i upravo kao čovek, hoće da bude više nego čovek, *Homo superior* (Allhoff et al., internet: 5), te da se ne vidi zašto ljudi ne bi koristili (i) savremene tehnologije da postanu „više nego ljudi“ (Ramez 2005), zašto njihova građanska sloboda ne bi uključivala i slobodu baratanja njihovim kognitivnim, morfološkim i prokreativnim kapacitetima i zašto ne bi pojedincima bio omogućen i zajemečen izbor i upotreba tehnologije ljudskog poboljšanja na njima i njihovoj deci (Sandberg, internet).

Jedna podela bi verovatno bila najopštija i starala bi se za distinktivnu razliku savremenog razumevanja poboljšanja čoveka u odnosu na prethodne zamisli za koje radije koristimo reči „usavršavanje“, „unapređenje“ i slične. Ta razlika bi se prevashodno ticala metoda kojima se postiže željeni cilj: da li se radi o onom konvencionalnom, „prirodnom“, putem obrazovanja, obuke, dijete, treninga, vežbi, izumevanja priručnih i „spoljašnjih“ alatki ili, s druge strane, onom nekonvencionalnom koji se uglavnom oslanja na „veštačka“ sredstva i oruđa koja, sada kao „unutrašnja“, odnosno doslovno inkorporirana, integrisana u naša tela, privode boljim sposobnostima čoveka (Bostrom and Roache 2008:141–144).

125

Ali nije reč samo o sredstvima već i o granicama one „dobrobiti“ na koju se i jednim i drugim pristupom smera. U slučaju „poboljšanja“ u danas uobičajenom značenju reči, radi se o nečem kvantitativno pa onda i kvalitativno različitom od samonaporom postignutih rezultata istrajnog „rada na sebi“: radi se o uvećanju naših sposobnosti „preko nivoa tipičnog za vrstu ili statistički normalnog obima“ funkcionisanja pojedinca (Daniels 2000: 309, 319). Time je naznačena i razlika u odnosu na nuždom izazvane korekcije. U „tehnologijama poboljšanja čoveka“ se naime, za razliku od medicinske terapije koja smera na uklanjanje patologija koje ugrožavaju zdravlje ili ograničavaju nivo funkcionisanja ispod onog tipičnog za vrstu ili statistički normalnog, radi o promeni same strukture i funkcionisanja tela (Juengst 1997; Greely 2005; Mooney 2002).

Neterapeutska poboljšanja nekonvencionalnim sredstima sada je moguće podeliti s obzirom na različite tehnologije poboljšanja čoveka koje je omogućio napredak nanotehnologije, biotehnologije, mikro-elektro-mehaničkih sistema, genetskog inženjeringa, robotike, kognitivne nauke, informativne tehnologije, farmakologije

„poboljšanja“ najčešće ograničeno i obzirno koriste, još uvek zastrašeni za nju (videti Bostrom 2005a; Annas, Andrews and Isasi 2002; Bostrom 2003; Bostrom 2005b; Bostrom 2005c; Bostrom and Savulescu 2010; Fukuyama 2002; Kurzweil 1999; Harris 1992; Hughes 2004; Regis 1990). Da je transhumanizam varijacija ili aktivistička forma posthumanizma slažu se i neki njegovi (bio)konzervativni, hrišćanski i „napredni“ kritičari (Fukuyama 2004; Hook 2004; Winner 2002; Coenen 2007).

i drugih oblasti (Roco and Bainbridge 2003: naročito str. 4–13). Te tehnologije se prema jednom kriterijumu mogu razvrstati u „fizičke“ (plastična hirurgija, doping, protetika i implantacija ili transplantacija organa) ili „mentalne“ (različiti „pametni“ lekovi, suplementi, prehrambeni preparati i neuropoboljšivači koji deluju na pamćenje, kognitivne sposobnosti, inteligenciju, motivaciju, pažnju i tako dalje (Lanni, Lenzken, Pascale et al. 2008). Te tehnologije takođe mogu biti, prema jednoj više spoljašnjoj osnovi podele, već sasvim pristojno razvijene s obzirom na napretke u odgovarajućim naukama (genetski inženjering, neuroimplantacija, nanomedicina) – mada i dalje sa ne do kraja izvesnim posledicama daljeg razvoja, zbog čega nesmanjeno provociraju etičke kontroverze – a mogu biti i još kontroverznije i, srećom ili ne, još uvek u sferi naučnih projekcija ili fantazija (egzokorteks ili „učitavanje svesti“, na primer, kao i simulirana stvarnost, veštačka inteligencija, superinteligencija, krionika i tako dalje).

126

Najzad, tu je i podela koja se pita ne za način poboljšanja, nego za ono šta poboljšavamo. Za potrebe ovog rada će biti dovoljno da naglasimo očit: da se uvek deluje na „ljudsku biologiju“ (Moore 2008: 11 i dalje; Kurzweil 2005). Ta je „biologija“ međutim složena. Naročito se inspirativnom pokazala dilema kognitivno i/ili moralno poboljšanje: da li je moguće ili poželjno poboljšanje široko shvaćenih saznajnih ili intelektualnih sposobnosti nezavisno od razvijanja naših moralnih kapaciteta i kakav je uopšte odnos ovih ipak raznorodnih poboljšanja (videti tekstove Vojina Rakića i Aleksandra Dobrijevića u ovom tematu). Čini se međutim da bi ova dilema važila kakvo god poboljšanje izdvojili od moralnog (fizičkih sposobnosti ili društveno poželjnih crta ličnosti, recimo).

Uz svest o nestabilnosti i poroznosti svake od ovih podela, oslonićemo se prevashodno na onu koja se tiče sredstava poboljšanja, ali u jednom specifičnom ključu koji ih povezuje sa likovima onog poboljšanog, sa idealom čoveka, „nadčoveka“, drugačijeg i boljeg od čoveka, koji se primišlja kada se pristupa prizivanju stvarne ili imaginarne intervencije tim sredstvima. Na prvi pogled i vrlo ugrubo bi se moglo reći da ćemo pokušati da pokažemo da postoji jedna razvojna linija viđenja (dejstva) poboljšanja koja se može odrediti s obzirom na već razvijene discipline. Na ono biološko je uticano onim hemijskim, pa onda fizičkim (mašinskim, elektronskim, elektromagnetnim...), da bi se na kraju došlo do samog biološkog, ali na jedan izmenjen način: do slike jednog biosa koji više nije ni uvredljivo izopačenje čoveka u nešto različito od njega „prirodnog“ već, blagodareći poboljšanjima koja su već rastemeljila viziju čoveka, sam onaj bios koji više ni u odstupanju ne može da se vidi kao prepoznatljivo ljudski, koji više nije ograničen pa stoga ni određen objektom poboljšanja, pa se valjda više ne može ni poboljšati. Pitanje međutim ostaje da li je time konačno izneverena „ljudska biologija“ i napuštena iluzija njene privilegovane ekskluzivnosti ili je, nasupot tome, ona upravo regenerisana i afirmisana s obzorom na onaj „zadati“ a ne „dati“ element u njenoj strukturi. Jer, putanja koju skiciramo se može pratiti i kao postepeno, udivljujuće ili

farsično, napredavanje u ostvarenju onog uverenja ili obećanja humanizma da je čovek poseban upravo i jedino po tome što može da postane sve što izabere.

—

Bioetički korpus poboljšanja ima veze s naukom, ali ima veze i sa fantastikom. S obzirom na temu ovog rada – granice mislivosti (poboljšanog) čoveka – čini se da bi naučna fantastika, shvaćena prevashodno kao narativni misaoni eksperiment (uporediti Schneider 2009; Pinsky 2003), mogla biti odličan medij za iskušavanje, izobličavanje i razobličavanje likova koji na toj granici stoje. Ali nije potrebno ni da bude naučna, pa čak ni da bude fantastična priča, da bi svedočila o investiciji u mogućnost „hemijskog“ poboljšanja čoveka. Istorijska etnologija je dovoljna da pobroji ne samo poverenje u čarobne napitke, nego i prakse njegovih korišćenja. Od šamanskih i pitijskih isparenja, izvora mladosti i eliksira života, svetog grala i posvećene vodice, sve do Asteriksovih, Štrumpfovih i „Red Bul“ smesa koje daju nadnaravnu snagu – čini se da neka mogućnost hemijske intoksikacije zarad privremenog ili trajnog „poboljšanja“ predstavlja civilizacijski arhetip ili da je pre-rasla u običaj. Želja da se povrati mladost ili, uopštenije, prevaziđu prirodna ograničenja ljudskog tela, u tom se smislu zaista mogla smatrati „najstarijom nadom čovečanstva“ i jednim kroskulturnim i panistorijskim motivom koji se samo kanalizuje u savremenosti kao naučni projekt, recimo, otkrivanja ljudskog genoma (Bostrom 2005: 2–3; da drevnost i zastupljenost tog motiva ne mora značiti i njegovu moralnu opravdanost i društvenu poželjnost videti Sandel 2007).

127

Nauka u modernom značenju reči je dakle potrebna (samo) da se objasni ono savremeno razumevanje „poboljšanja“ koje na ipak jedan kvalitativno drugačiji način produžava jednu istu liniju ljudskih snova i pregnuća, koja je možda jednako „autentična“ koliko i biološka determinisanost. Postoji naime nešto što temeljno razlikuje savremene zagovornike poboljšanja i, recimo, alhemičare ili onog junaka priče iz *Hiljadu i jedne noći* koji po drugim svetovima traga za biljkom besmrtnosti – razlika u doduše zajedničkoj im prometejskoj ambiciji da pronađu „savršenu prirodu“ (Newman 2004).

U animizovanom i oboženom svetu nema tehno-nauke, nema ideje da se može proizvesti, osim možda posebno posvećenih za konspiraciju sa višnjim silama, ikakvo pomagalo koje bi poboljšalo naše kapacitete. Ono postoji, ono je parče drugog sveta, relikvija, za njim se traga, ono se pronalazi ili ne. Ali se ne može rekonstruisati, nema formulu, a i ako je ima ona je tajna ili nedostupna, nema svedočanstvo o metodskom postupku kojim se do nje došlo, nema proveru, a po svoj prilici bi tako nešto bilo smatrano i uvredom mađijskog dara bogova. Grci su izgleda bili oprezni i prepoznavali granicu lečenja i poboljšanja, ograničavali se na prirodne tehnike korektivne farmaceutske intervencije i oštro odvajali kurativna medicinska sredstva (dijetetiku, na primer) i duhovnu ili fizičku askezu

(dijalektika, paideia), a vizije kardinalnog, instant ili spolja pridodatog poboljšanja, ako su uopšte dozvoljavali, ostavljali su misterijama i kultovima, drevnosti, zatečenim a ne isfabrikovanim artefaktima religija i eventualno mitskim narativima sa obaveznom tragičnom opomenom na posledice hibrisa, kao u „slučajevima“ Ikara i Prometeja.

I pre ustanovljenja bioetike i savremenih praksi poboljšanja, izgleda da se ipak rodila ideja da je moguće, da je zamislivo da se dato biotičko ne popravi, nego zdravo poboljša onim hemijskim. Od renesansnog povratka poverenja u ničim ograničene ljudske moći do poslednjih možda pola veka, to je međutim uvek činjeno na dvosmislen način, jer je zla savest zbog pačanja u božju rabotu prigovarala i upozoravala. Već i *Faust*, ali naročito gotičke priče o „ludom naučniku“, svedočanstvo su predstave o mogućnosti dijaboličkih zlodela koja naučno istraživanje može da počini. One bi se štaviše mogle smatrati „vežbama antiracionalizma“ koje nastoje da (na vreme) ospore optimističku veru „naučne religije“ da samo zato što su stvari naučne – one moraju biti i vredne (Toumey 1992: 414).

128

U farmakologiji Stivensonovog doktora Džekila manjkaju ikakvi fizički detalji a imamo višak zagonetnih referenci na misterioznu so (Stevenson 1984: 661). Silčno je i u scenama procesa stvaranja u *Frankenštajnu* Meri Šeli (Shelley 1818: 212–230), ili u filmovima *The Golem*, *Metropolis*, *Frankenstein* i *Bride of Frankenstein* (uporediti Abrams 2008; McMahon 2008). Fizički artefakti „nauke“, sva oprema, svi eksperimenti, laboratorije, narkotici, zraci i slične snage predstavljeni su po pravilu kao „dvosmisleni, alogični i misteriozni, drugim rečima, iracionalni“, kao nelogično povezan i jedva, ako uopšte opravdan, „materijalni otpad alhemičara“ (Haynes 2000: 37–38). Ali je slutnja tu. Uz možda preskupu cenu, nauka može čoveka učiniti drugačijim.

Tu međutim ima i neke razlike. Doktor Džekil je i dalje na tragu (al)hemijskog eksperimenta sa čovekom i, uprkos podrugojačenju, on i kao mister Hajd ostaje isti. Hemi(kali)ja uvećava naše snage, održava nas večno mladima i besmrt-nima, garantuje našu sreću, ali nas strukturalno ne menja. Samo nas čini (ne) uporedivo boljima. Frankenštajn je već druga priča. On je galvanizovan, skrpljen, sklepan, sastavljen, rekonstruisan. On može da stoji i na početku poglavlja slike nehemijskog, inženjerskog, konstruktorskog a ne više (nad)prirodnog, uglavnom herbalnog poboljšanja čoveka.² Ta slika je još kolebljiva, ona još ne ugrađuje

2 I na njega se uvek iznova može pozvati. Kao recimo kada se ukazuje da genetski inženjering proizvodi „čudovišta“: klonove, himere čoveka i životinje i „bioroide“ ili „biote“ (biološke robote). Film *Blade Runner* iz 1982. godine je jedno vreme služio kao poslovična oznaka mogućih ishoda takvih „izopačenja“, ali se kritičari koji upozoravaju da biotehnologija može da stvori postvarene i društveno neusidrene ljude i podljude ipak i dalje najčešće pozivaju na roman *Frankenštajn* Meri Šeli iz 1818. godine, obično pritom predlažući da se u odbrani od takve „monstruozne“ pretnje primene stroge, međunarodne i trajne mere zabrane genetskog

nego prekomponuje biotičko, ili bi da ponavlja obrazac njegovog stvaranja drugim sredstvima. Ali mehanizam ili mehanika intervenisanja, kao i prikaz njegovog učinka, najavljuju ono što će uskoro postati nešto sasvim drugačije od organskog poboljšanja protkanog duhovnom iskrom.

—

Od kada je kompjuterska tehnologija učinila kiborga (kibernetički organizam) vizuelno uverljivim, otkada je suptilizacijom predstavljanja stekao i onu psihičku potenciju i kredibilitet koji je manjkao ranijim čudovištima, otkada smo blagodareći filmu i televiziji evoluirali zajedno sa njim i otvorili i svesni i nesvesni um za njega, izdvojile su se načelno dve njegove narativne forme: „junak“ i „kolektiv“ (Bostic 1998: 360). Narativ kiborga kao heroja očit je u filmova *Terminator 2: Sudnji dan* i *Robokop*. Njihova tema je rastelovljenost i transformacija junaka putem tehnologije u novu unapređenu celinu. On se isprva bori sa novoustanovljenim identitetom, ali na kraju prihvata i koristi svoju fragmentiranost kao element poboljšanog, „kiborgovskog“ tela i sepstva.

129

Insteresantniji je narativ kiborga kao kolektiva kome upravo nedostaje ma kakva zamisao singularnosti, individualnosti ili jedinstvenog sepstva. Taj narativ je najizrazitije oblikovan u liku Borgia, verovatno najintrigantnijeg zlikovca televizijske serije *Zvezdane staze: Sledeća generacija*. Akademaska literatura je Borgia ponekad videla kao „neokomunističku“ zajednicu androginih humanodnih jedinki koje su međusobno povezane bioinženjeringom i drugim naprednim tehnologijama, a nekada kao otelovljenje „platonističke ideje potiskivanja individualizma za dobro kolektiva“ (Barad and Robertson 2001: 79–95; Johnson-Smith 2004: 87). Borg je, u svakom slučaju, fascinantna unija pojedinačnih kiborga u unisonom jedinstvu nalik košnici, koja se u potrazi za savršenstvom neprestano poboljšava asimilacijom svih vrsta u univerzumu.

Uprkos svojim individualnim telima, Borg sačinjava jednu svest. Nemilosrdan i bezosećajan, on se reprodukuje apsorpcijom tela drugih vrsta u jedinstveni kolektiv, na način doslovne fizičke penetracije u njih. Kada je legendrni kapetan Pikar (Pikard) transportovan na brod Borgia, orkužili su ga razno-vrsni likovi u biomehaničkim odorama sa cevima i žicama koje probadaju njihova lica i trupove. Suočen sa njima u prostranom i svedenom brodskom enterijeru, on ustaje u

inženjeringa na ljudima i drugih vidova „dehumanizacije“ (Darnovsky, internet). Ali se stvar može i obrnuti, na tragu jednog, takoreći, vrsnog relativizma. Nije problem „izopačavanje“, već antropomorfobija i, sintagmom koju je izgleda prvi skovao Isak Asimov (Isaac Asimov), „kompleks Frankenštajna“. Zaista, ako su ljudski klonovi, himere ljudi i životinja i usavršene životinje samosvesni, mogli bi neproblematično biti tretirani kao jedinstvene osobe koje zaslužuju poštovanje, dostojanstvo i punopravni građanski status. Stoga pravo etičko pitanje nije da li treba dopustiti stvaranja takozvanih čudovišta, nego analiza onog „faktora odbojnosti“ i „rasizma ljudi“ koji tretiraju takva stvorenja kao čudovišna (Hughes 2005: 33; Glenn 2003: 201).

znak protesta: „Odupreću vam se svom svojom snagom“. Borgov odzvanjajuće mehanički i sveprisutan glas ujedinjenog mnoštva odgovara: „Snaga je irelevantna. Otpor je uzaludan. Mi želimo da se poboljšamo. Dodaćemo vaše biološke i tehnološke posebnosti našima. Vaša kultura će se preraditi da služi našoj“. Pikar tvrdi da je takva obrada ljudskih bića nemoguća jer su ona temeljno i potpuno investirana u „slobodu i samoopredeljenje“: „Mi bismo pre umrli“. Borg odgovara: „Sloboda je irelevantna. Samoopredeljenje je irelevantno... Smrt je irelevantna“ (epizoda „The Best of Both Worlds“, internet).

130

Zaključak ove epizode tiče se i perspektive i retrospektive. Pikar je rekonstruisan kao *Locutus*, prikopčan je za Borgia, njegovo sada biomehaničko telo ima ogromnu protezu na desnoj ruci. On ili neko ko je nekada bio on, takav se pomalja na ekranu svog svemirskog broda Enterprajz-D da bi se obratio (bivšoj) posadi. Sama ta slika tehničkim poboljšanjima protkanog i kompromitovanog, bezrodnog i nepoznatog Pikara temeljno iskušava pojam utelovljenog sepstva i urušava sva konvencionalna binarna razlikovanja: sepstvo i drugi, atrakcija i repulzija, kultura i priroda, čovek i mašina, život i smrt. Izbušeno nekolikim neorganskim implantima, Pikarovo telo je telo bez želje ili zastupništva, rastavljeno i iznova sastavljeno, spektakularno inkorporirano i asimilovano.

Za nevolju, s obzirom na zadatak nepristrasnog iskušavanja granica (poboljšanja) ljudskosti, ni ta slika ne može da prođe bez note u ovom smislu retrogradne nostalgije (uporediti Boyd 1996): dugotrajni snimak već transformisanog Pikara naznačava suzu koja se obrazuje u njegovom oku, sugerišući valjda da su i poslednji tragovi njegovog duha slomljeni i da mu je oduzeta sva njegova, dakle i dalje određujuća, „humanost“. U *Star Trek: Voyageru*, serijalu *Zvezdanih staza* koji je počeo da se emituje godinu dana pošto su se avanture *Sledeće generacije* završile (1995), Borg je već redovni neprijatelj lišen početne fascinacije: tokom tri sezone se odvija narativna nit postepenog i neupitno poželjnog i opravdanog „humanizovanja“ Sedam od Devet (*Seven of Nine*), „jedinice“ Borgia koju je kapetanica Dženavej otkinula od prinudnog kolektiva kiborga i kojoj sa neugasivim optimizmom nastoji da nametne, opet nesumnjivo poželjniji, kooperativni ljudski kolektiv. Najzad, Borgu se kao redovni, ali već u startu daleko pripitomljeniji lik, u *Sledećoj generaciji* pridružuje i još jedna vizuelizacija straha od hibrida čoveka i mašine: android Data, čisto mehaničko biće sa najsloženijim „pozitronskim“ mozgom – koje provodi vreme u čežnjivim nastojanjima da razume i iskusi emocije, humor i ljudsku ranjivost.

Ulog je dakle uvek „humanost“ u susretima sa (ki)borzima, kao i sa humanolikim (potpuno) veštačkim inteligencijama, odnosno sa ovakvom ili onakvom hibridizacijom ili infekcijom biotičkog čoveka anorganskim. Čitava sedmosezonska televizijska serija *Zvezdane staze: sledeća generacija* (1987–1994), kojom defiluju Data, Borg i najrazličitije „mešane“ sorte, uostalom već i dramaturški hotimice opisuje luk od „suđenja humanosti“ u prvoj epizodi do njene „eks-humacije“ u

poslednjim epizodama (videti Battett and Barrett 2001: naročito 199 i dalje). Utoliko se čini da su kiborzi i androidi popularne naučne fantastike, poput Date, ali i replikanata iz *Blejd Ranera* i T-800 iz *Terminatora*, naprosto unapred tako postavljeni da oponašaju ljudski život ali da ostaju izvan njega, da služe kao protivteža čovečnosti koja potencira njenu poželjnost, da „omeđe granice čovečnosti protiv tehnologije“ (Brasher 1996: 822).

—

A onda smo saznali da smo, ako ne odavno, ono već izvesno vreme post-humani, da smo i sami kiborzi, hibridi i slične mašinizovane konstelacije koje su napustile, ali to još ne znaju ili neće da priznaju, starovremensku određenost jedinstvenom utelovljenošću, ličnošću i subjektom. Načelno, posthuman bi bio neko ko je fizički ili mentalno rekonstruisan tako da prevazilazi granice čoveka. Oko deset procenata Amerikanaca se moglo na izmaku prošlog milenijuma smatrati kiborzima u tehničkom smislu, zahvaljujući tome što su imali neku vrstu veštačkog implanta; njihova posthumana kvalifikacija proizlazila je iz kompenzacije nekih ograničenja njihovih tela tehničkim pomagalom. Međutim, Helajz (Hayles) sada tvrdi da nikakva proteza nije nužna da bi se bilo posthumanim, već je dovoljna tek promena načina na koji mislimo o sebi (Hayles 1999: 11–16).

131

Tu promenu je iniciralo izumevanje elektronskih računara, koje je sa svoje strane inspirisalo okret u određivanju nas samih i kao pojedinaca i kao vrste. Od tada traje uočavanje sličnosti i tenzija između (razumevanja) živih bića i računarskih sistema, veštačkih i prirodnih formi života, tradicionalne zapadne zamisli ljudskog identiteta i uznemiravajuće kiborg direkcije prema kojoj se čini da se kreće čovečnost. Dok se neki oduševljavaju ovim promenama, jedva čekajući „teleportaciju“ i „spajanje svesti“, drugi ih vide kao uzor strave, prepoznajući u njima monstrume koji se izležu iz mašina (uporediti Joy 2000; Rees 2004; Arnall 2003). Jer, desila se zaista jedna promena bez presedana koja se čini da na kardinalan i zakonit način ugrožava našu vrstu: veštački život koji se pojavio mogao bi da vodi sledećem stupnju evolucije u kojem bismo se u najboljem slučaju pokazali „zastarelim“. „Ako je ime igre obrada informacija, samo je pitanje vremena kada će nas inteligentne mašine zameniti kao naši evolutivni potomci. Bilo da se odlučimo da im se suprotstavimo ili pridružimo postajući i sami kompjuteri, dani ljudske rase su odbrojani“ (Hayles 1999: 243).

Izgleda da su Manfred Klajns (Manfred Clynes) i Nejt Klajn (Nathan Kline) – samo bez strepnje za ljudski rasu, naprotiv – još 1960. godine prvi izneli ideju da je ljudski rod na putu ne samo stvaranja kiborga već i postajanja kiborgom, da je to štaviše sledeći evolutivni stupanj, doduše jedne sada specifične i dobrodošle „evolucije s učešćem“, jednog procesa namernog redizajniranja ljudi upotrebom tehnoloških sredstava – a ne više oslanjanjem na mutacije i prirodni odabir – u

cilju uklanjanja „bioloških ograničenja“. Tu ideju su kasnije razvili libertarijanski transhumanisti tvrdeći ne samo da prirodna evolucija treba da bude zamenjena namernom promenom, nego i da sledstveno pojedinci treba da imaju mogućnost da koriste tehnologije ljudskog poboljšanja na sebi i svojoj deci, pravo da progresivno postaju transhumani i konačno postanu posthumani, upravo kao delovi sada voljnog upravljanja evolucijom (Clynes and Kline 1995; Gray 1999; Bostrom 2008).

132 Ali ključni, verovatno najpoznatiji i najdalekosežniji momenat u teorijskoj apolo-
giji kiborgizacije čoveka, svakako predstavlja etabliranje i apoteoza statusa (kul-
turnog) kiborga u slavnom „Manifestu kiborga“ Done Haravej (Donna Haraway)
sredinom osamdesetih godina prošlog veka. Uprkos problemima koje uviđa i
predviđa kada je reč o izazovima koje moderna tehnologija upućuje moralu, Ha-
ravej odlučno afirmiše uticaj tehnologije na ljudski život i insistira da upravo kon-
cepcija kiborga nudi „izlaz iz lavirinta dualizama kojima objašnjavamo naša tela i
naša oruđa“ (Haraway 1985: 81). Haravej priziva kiborge u svoju analizu i otvoreno
i razigrano slavi njihovo postojanje, upravo stoga što kiborga vidi kao inherentno
pluralističkog, kao mesto koje unutar sebe inkorporira dualizam koji insistira na
integralnim identitetima ljudi i njihovog materijalnog okruženja, umesto da na-
sleđuje onu zapadnu dualističku strategiju identiteta koja postiže određujuću ja-
snost kroz hijerarhijsko suprotstavljanje uparenih temina: muško/žensko, ljudi/
zveri, sepstvo/drugo, belo/crno. Već pretpostavljajući neodvijivu vezu sepstva i
drugog, kiborg nudi metaforičku platformu na kojoj može biti razvijen onaj slo-
ženi ljudski identitet čiji povezujući „linkovi“ mogu da obuhvate svet. Tako kiborg
kao „korenska metafora“ savremenog ljudskog identiteta ima i kapacitet, ne samo
da koriguje naše identitarne zablude, nego i da podstakne odgovornu svest o ma-
terijalnom i društvenom svetu i interakciju s njim (uporediti Haraway 1991: 181,
149; Haraway 2003; za blagotvornu provokaciju koju biomehanička stvorenja unose
u puritanske rasne diferencijacije videti Nishime 2005: 34–49).

„Čovečanstvo je modernistička figura; a to čovečanstvo ima generičko lice, uni-
verzalni oblik. Lice čovečanstva dosad je bilo lice čoveka/muškarca. Feminističko
čovečanstvo mora imati drugi lik“ (Haraway, 1992: 86). Uz zadobijanje izvesne u
tom smislu transrodne perspektive, de-demonizacija tehnologije je nužni uslov
da se do tog „oslobođenog“ lika dođe. „U kasnom dvadesetom veku, u naše vre-
me, mitsko vreme, svi smo mi himere, teoretizovani i fabrikovani hibridi maši-
ne i organizma; ukratko, mi smo kiborzi. Kiborg je naša ontologija; on nam daje
našu politiku“ (Haraway, 1991: 150). U svetu u kojem živimo, naime biotehnoški
zasićenom svetu tehnonauke, „svetu u kojem su se ono veštačko i ono prirodno
urušili i u kojem je sâma Priroda očito rekonstruisana, i ideološki i materijalno“
(Haraway, 1996: 350), biologija ne može ili ne sme (više) da predstavlja „univer-
zalni diskurs oslobođen kulture“ (Haraway, 1996: 323). Njena taksonomija se po-
mera (Haraway, 1996: 350) i dovodi u pitanje genealoška porekla vrsta, otvarajući
blagotvornu perspektivu onog odvezivanja od koncepta „srodstva“ koje nam nude

metafore kiborga i, kasnije, vampira; metafore kojima se egzotizuje nebiološko telo i njime „supstituiše“ puteno telo žene feminističke teorije: ne rađa ih žena, nemaju mogućnost reprodukcije, ali na najpodmukliji način prekidaju sva krvna, rasna, vrsna i populaciona srodstva. „Srodstvo preko krvi... dovoljno je krvavo. Verujem da neće biti rasnog ili polnog mira, niti održive prirode, dok ne naučimo da proizvodimo čovečanstvo kroz nešto više od srodstva“ (Haraway 1997: 265).

Čini se da ovako predstavljen kiborg (uglavnom) uspeva da umakne onim njegovim popularnim i stručnim recepcijama koje pre ili kasnije podbacuju njegov emancipatorski sadržaj. On pre svega odstupa od one „tehnofobije“ koja je, kad se pažljivije analizira, izazvana jednom vrlo urođeničkom perspektivom i jednim konzervativnim shvatanjem humanosti – za koje bi ono „post“ zaista bilo lekovito (uporediti Dinello 2005: naročito poglavlje 4, 7 i 10). S druge strane, teorijska investicija u kiborga koju preduzima Haravej čini se da ne deifikuje ni njega niti ma koji posthumani (ob)lik života, da uprkos vehementnim pokličima „kiborg“ iz korektiva nikada ne prelazi u načelo, da je uputan i blagotvoran protiv zabluda a da sam ne potpada pod rekreiranu hegemoniju muškog fantazma i ne izrađa se u projekciju „Kiborg boginje“ vremenski ili prostorno udaljenih svetova (videti Balinisteanu 2007). Najzad i možda najznačajnije, ta nova kiborg „paradigma“ nijednog trenutka ne prelazi u nostalglični kliše nikad-čovek žalobnog poja, koji od Baumovog (Baum) Limenka do Terminatora samoprokazuje onu poljuljanu čovečnost koju bi ipak da slavi (Larson 1997: 64).

133

—

Obestelovljenima, lišenima puti, obeskrvljenima, raskinutih veza srodstva koje nismo ustanovili, tehnologizovanima – šta nam preostaje? Šta od nas preostaje? Pod uslovom da je nadživelo hemijske i tehničke intervencije, njihov upad, njihovu influencu, preostalo je samo ono biotičko. Gregori Stok (Gregory Stock) je uostalom vrlo razložno pokazao tehničku neizvodljivost one masovne i doduše doslovne kiborgizacije čovečanstva koju su predvideli teoretičari i profete veštačke inteligencije Rejmond Karcevl (Raymond Kurzweil), Hans Moravek (Hans Moravec) i Kevin Vorvik (Kevin Warwick). Tokom dvadeset prvog veka, prognozira on, mnogi ljudi će zaista biti duboko integrisani u mašinske sisteme, ali će ostati „biološki“. Primarne promene njihove forme i karaktera neće doneti implantiranje u njihovo telo i povezivanje sa centralnim nervnim sistemom mašinskih i elektronskih delova, već direktna manipulacija njihovom genetikom, metabolizmom i biohemijom (Stock 2003). Preostaju dakle genetske mutacije, klonovi i možda još nešto (naj)strašnije što bi bilo potpuna dekompozicija i amorfizacija – za volju mogućnosti ma kog (ob)lika postojanja.

Prema takvim biološkim preinačenjima biosa imamo otpor koji je verovatno žešći od otpora epizodama zapadanja u maniju hemijskim sredstvima i sistematskim trovanjima steroidima ili otpor brojnim implantima i protezama s kojima smo se

vremenom ipak „srodili“. Granica do koje se i dalje smatramo ljudima, intoksikovanim ili tehnorganskim, sve se više rastezala i sada ju je teško povući i zacrtati. Ali prema manipulaciji genima još uvek imamo zazor koji je smešta s one strane granice. I kada je reč o soji, a nekmoli o ljudima. Čak i budućnost ne možemo da zamislamo drugačije nego kao opiranje toj pošasti. Doktor Bašir (Bashir) iz *Dubokog svemira Devet*, serije *Zvezdanih staza* koja se emitovala od 1993. do 1999. godine, svedoči da je genetičko poboljšanje ljudi bilo zabranjeno na četrismo godina, a da su roditelji koji su obezbedili svojoj deci genetički poboljšanu inteligenciju, što se ispostavlja da je njegov slučaj, podlegali zatvorskoj kazni (za stanje trenutne debate videti Savulescu 2007; za mogući izgled jedne etike genetičkih istraživanja i manipulacije u bližoj i daljoj budućnosti, videti Eberl 2008). Ali se izgleda privikavamo da je stvar neminovna (Stock 2003), a otpor kao pred Borgom, uzaludan.

134

U svom glavnom toku naučna fantastika je gotovo bezrezervno konzervativna i u pogledu kloniranja. „Loši momci u *Zvezdanim stazama* prave klonove ili su klonovi ili tragaju za moćima kloniranja“ (McGee 2000: 266; uporediti Pence 1998). Stvar se unekoliko menja samo u dva granična slučaja: kada se kloniranje ne odvija kao sklapanje u ličnost, nego se koristi u terapijske svrhe, uglavnom za pribavljanje organskog repromaterijala, ili kada su klonovi upravo avanzovali do ličnosti, prerasli u samosvojni oblik života i kada su uz to kao takvi ugroženi (iz bogate literature o izazovima kloniranja, pored navedenih dela, uporediti u ovom ključu značajne: Bonnicksen 2007; Relke 2006). Možda tek *Svemirska krstarica Galaktika*, gde na kraju više nije jasno koja se vrsta u izgleda cikličnoj smeni eona može smatrati „osnovnom“ a koja pro-izvedenom (videti Tranter 2007), rastemeljuje i ovu zebnju za lični identitet, koja se uostalom takođe može pratiti do motiva dvojnika u književnosti moderne i straha od gubitka računice ko je čiji original a ko čija verna replika.³ Ali i tu izgleda nema spasa i sva je prilika da ćemo se privići i na gubitak (makar izvesnog stepena) vlastite autohtonosti.

Naročito dok još možemo da govorimo o kloniranju, kao i o modifikaciji *nekoga*. To „koga“, ne samo individualno, nego i vrsno, to sidro ličnog ili vrsnog identiteta, smešteno u telo, sećanje, um ili nešto treće, svejedno, kao možda ona „poslednja granica“ o kojoj govori špica *Zvezdanih staza*, granica je koja ostaje nesavladiva i koja još preteče i posle korektiva koje predlaže Haravej. Tek ona međutim temeljno stavlja na kušnju i njenu viziju „poboljšanja“, odnosno društvenu utopiju nesrodničke, defamilijarizovane zajednice bezrodnih. Tu zasad poslednju granicu ocrtava poslednji neprijatelj koji je simbolizuje: obezličjenje, gubitak doslovno i sećanja na oblik pre ovog ili onog „poboljšanja“, mogućnost uzimanja bilo kojeg oblika uz cenu gubitka vlastitog, prebacivanje na drugu ravan protobiološkog

³ Savremeni termini za to su drugačiji: „artefakt“ se suprotstavlja „ljudima“, odnosno „artefaktualno“ prirodnom – pred opasnošću da se zamagli granica između njih (videti Lee 1999; Newman 2003: 431).

postojanja i time, možda paradoksalno, upravo davanje za pravo onom obećanju koje je investiralo u čovekovu posebnost.

Drugo ime za ovog neprijatelja jeste „metamorf“. Transformacija koju on po vlastitoj definiciji hronično preduzima ovde se shvata sasvim drugačije od one koja se odvajkada zbiva u bajkama, mitologijama, folkloru, epici, pa i dobrom delu naučnofantastične literature – drugačije uglavnom po tome što je bez supstancije da bi bilo reči o transsupstancijalizaciji. Jer, jedna je stvar kada se preobražava iz žabe ili zveri u princa, ili obrnuto, iz čoveka u vukodlaka, i obrnuto, iz Zeusa ili kasnije čarobnjaka, zlih veštica i veštaca u koje god im drago muškarce, žene i životinje. U isto spadaju i svi primeri Ovidijevih (Ovidius) ili Apulijevih (Apuleius) *Metamorfoza*, Kirkinio pretvaranje Odisejeve posade u svinje, pa i Afroditino pretvaranje Pigmalionove statue Galateje u živog stvora. Preobražaj Gregora Samse u bubu, pa i doktora Džekila u mister Hajda takođe su od ove sorte (Grundy 1998; Clute and Grant 1997; Steiger 1999). Druga je donekle stvar preobličjenje iz leluja ve i prozračne vile u labuda ili voljenu prikazu, a sasvim treća, i ponajbliže onome što je tema, onaj „protejski“ gest, ono za šta stoji rani bog mora Protej, neprestana i neuhvatljiva, neučvrstiva promena, promena kao sama „priroda“ entiteta, more kao tečni i protočni kvalitet neograničene i neodredive vode, nepostojanost sama, kadrost da se zadobiju mnogi oblici i univerzalno se prilagodi (Grevs 1987: 114 i okolne). Transhumanizam u svojoj izvornoj definiciji, koju je još 1957. godine formulisao Džulijan Haksli (Huxley, internet) – „čovek ostaje čovek, ali transcendiraju sebe, ostvarujući nove mogućnosti svoje ljudske prirode i za svoju ljudsku prirodu“ – tu definitivno silazi sa scene za volju onog posle tog tranzicionog perioda koji se orijentiše prema onome čemu pruža otpor, posthumanizam koji više nije aficiran ni humanizmom.

135

Terminator T-1000, metamorf ili nanomorf od tečnog metala, pojavljuje se u drugom nastavku *Terminatora: Sudnji dan*, filmu koji se u akademske debate obično priziva da bi se upozorilo na opasnost da veštačka inteligencija postane superinteligencija – *Skyнет*, zloćudna kompjuterska mreža koja inicira nuklearni rat da bi istrebila ljudsku rasu. On je glavni protivnik „terminatoru“ prethodne generacije, T-800, Arnoldu Švarcenegeru (Arnold Schwarzenegger), kiborgu, odnosno automatu, mehanizmu u obliku ljudskog bića. Potonji se još i može „poljuditi“. Prvo je i sam bio programirani ubica, Sare Konor u prvom delu, *Terminatoru* iz 1984. godine, da bi sprečio rođenje njenog sina Džona, budućeg vođe pokreta otpora mašinama, ali se u dva kasnija nastavka, repariran naravno, pojavljuje kao pro-ljudski junak i gotovo očinski zaštitnik od sada jezivijih opasnosti (eks)terminacije terminatora T-1000 i njegovih naslednika.

Lik bezobzirnog i prepredenog atentatora, praktično neuništive legure tečnog metala, uglavnom upečatljivo glumački zastupa Robert Patrik (Robert Patrick). Ali zapravo nije važno ko ga zastupa, osim za svikle oči gledalaca, osim što filmski

mora da ima neku bazičnu formu. U međuvremenu ionako uzima mnoge likove i sa savršenom uverljivošću oponaša sve oblike ili prigodno usmerava svoje bezoblične tokove. Ali možda najvažnije, T-1000 je otporan na mehanička oštećenja: može se „rastaviti“, pucati u njega ili ga napasti eksplozivnom napravom – „rane“ gotovo odmah zaceljuju, makar bile i rupe u njegovom „telu“, a svi otkinuti delovi jednostavno utiču nazad u njega. Iako zamrznut upotrebom tečnog azota i razbijen, rasturen, rasparčan, njegovi „delovi“ su se jednostavno slili nazad u jedno posle odmrzavanja. Samo ekstremno visoke temperature, kao što je temperatura rastopljenog čelika na kraju *Terminatora 2*, kadra je da rastvori njegovu molekularnu strukturu i trajno ga uništi. Pa i tada ostaje sumnja neće li se ti molekuli ili već subatomske nano-čestice nekako pribрати i reorganizovati. I to je zapravo njegov lik, lik bez jednog lika, polilik, lik metamorfa. Ono što oblika, suštine i strukture ni nema, a iz neodređenog „sebe“ može da poprimi ma koji oblik.

136

A sad zamislimo da nije reč o „poboljšanju“ kiborga, o u osnovi protivhumanom posličavanju do savršenstva i osnaživanju otpornosti do neuništivosti. Zamislimo da se ne radi o leguri, neorganskom, tečnom metalu koji poprima karakteristike biološkog života. Zamislimo da postoji sam takav život, takva biotika. Ta biologizacija, a ne više kao kod (ki)Borga mašinizacija neprijatelja (Johnson-Smith 2004: 88), odigrala se u trećoj seriji *Zvezdanih staza*, *Duboki svemir Devet*. Tamo postoje „menjoliki“ (*Changelings*), koji su rešeni da osвете svoje pretke i unište sve „čvrste“, sve ne-menjolike, sve koji imaju definisani oblik, uz doduše podršku jedne od njih zavisne vrste tih „čvrstih“, horde opakih ratnika DžemHadar (Jem’Hadar).

Oni naravno dele osobinu svih metamorfa, koji se u izobilju pojavljuju u *Zvezdanim stazama*, utoliko što su vrsta života koja menja svoj oblik da bi preuzela različite izgledе. Ali oni nisu humanoidi koji na čelijskom nivou mogu da preuzmu oblik drugih humanoida („Sulibani“, na primer), niti nehumanoidni određeni organizmi koji mimikrijom mogu da se pretvore u šta hoće („koalescentni organizmi“), niti nematerijalne forme života koje se mogu manifestovati u različitim fizičkim aspektima („Q“). Oni su nehumanodi koji mogu biti šta god im drago (različiti „čvrsti“ oblici života ali i vatra, magla, neživi objekti, operativni kompjuterski uređaji, odrazi svetlosti i tako dalje), a u svom „prirodnom“ stanju su – poznata slika – nekakva tečna i kolektivna životna forma. Kao takvi se javljaju u „Velikoj vezi“, talasanju mnoštva menjolikih u njihovoj prirodnoj tečnoj formi. Vole da misle o sebi kao kapi (pojedincu) u većem okeanu (Velikoj vezi) i stoga imaju slab osećaj pojedinačnog identiteta. Imaju instinktivni osećaj prisustva drugog menjolika i „svest košnice“ kada se ujedine u neposrednu i sveobuhvatnu vezu njihovog vrsnog života („Behind the Lines“, internet).

Menjoliki *Zvezdanih staza* kojima je metamorfoza hronična praksa ali ne i „prirodno“ stanje, ne bezoblična želatinasta masa, načelno su neuništivi: mogu da prežive čak i u vakuumu svemira. Takođe su nepotrebiti i utoliko neranjivi: ne hrane se.

Biološki su besmrtni i nikada ne umiru od starosti („Children of time“, internet). Uprkos organizaciji i strukturi koja im se pripisuje (lekari Ujedinjene Federacije Planeta uzaludno pokušavaju da sintetizuju njihovu „biomolekularnu strukturu“ i „morfogeničke enzime“), menjoliki se ipak prikazuju kao jedna ogoljena protobiološka smesa, kao u odnosu na Proteja zgusnutija tekućina, želatinasta i sada izgledom drevna kao sam život i gradivna za njega.

—

Da li je metamorf zaista „poslednja granica“, granica poboljšanja i granica čoveka ujedno? Odnosno, dokle se čovek može poboljšati a da ostane čovek? „Poboljšanje“ kao da hvata za reč i radikalizuje ne (samo) strahove humanista i nade posthumanista, nego upravo sva ona njihova zajednička emancipatorska obećanja koja bi prosvetiteljstvom da dokinu zavođenja bilo kojom ideologijom, pa i „čovekom“ kao poslednjom ideologemom. To kao da nas na jedan po sva tradicionalna (pod)razumevanja preteći način – u drugoj potenciji, s obzirom na konsekvence transhumanizma – vraća početnom pitanju celokupnog humanizma.⁴

137

Naime, uzmimo da se čovek ozbiljno shvati kao „delo neodređene forme“, „nerazlučiva jedna prilika“, koju Bog smesti mimo sveta i pri tom joj se, prema ovoj vrlo kreativnoj preadaptaciji Pika od Mirandole (Pico della Mirandola) onog najstarijeg Saveza (*Biblija* 1981: Prva knjiga Mojsijeva, 2. 16, 17), obrati: „Ne dadoh ti nikakvo stalno stanište, nikakav naročiti lik, nikakav poseban dar da te obogatim, o Adame, e da bi mogao da stanište, lik i darove koje za sebe poželiš izabiraš i određuješ prema nahođenju svome i prema volji svojoj. Konačna priroda drugih stvorenja sapeta je unutar zakona koje sam doneo. Nesapet ikakvim stegama, ti ćeš po svom prosuđivanju, u čije ruke sam te poverio, prirodu svoju za sebe tek da odrediš. Smestio sam te u središte sveta da bi odatle mogao da zgodnije osmotriš čega sve na svetu ima. Ni nebeskog ni zemaljskog, ni smrtnog ni besmrtnog sam te napravio, da bi kao vlastiti časni sudija, slikar i vajar, samoga sebe obrazovao u obličje koje poželiš“ (Piko dela Mirandola 1994: 30–33).

Uzmimo takođe da zaista važe sve dosadašnje lozinke privilegovanosti, autonomije i samotvoraštva čoveka – da je on samo sebi zadato biće, biće odgajanja,

4 Transhumanizam je i prema vlastitom samorazumevanju upravo izdanak humanističkog pokreta, a od humanističkog mejnstrima se razlikuje samo po usredsređenosti na tehnološki momenat unapređenja ljudskog stanja (Inniss, internet; More, internet). Međutim, humanisti starijeg kova su našli da se posthumanizam ne brine za društvenu pravdu, za reformu ljudskih institucija i za druge preokupacije prosvetitelja, dajući prednost narcističkoj žudnji za transcendiranjem ljudskog tela u potrazi za izuzetnijim načinom postojanja (Winner 2004). Prema ovom gledištu, transhumanizam napušta ciljeve humanizma, prosvetiteljstva i „progresivne“ politike (Kas 2001; Habermas 2004; Fukuyama 2004). U odbranu transhumanističkog produžetka političkih ideala prosvetiteljskog humanizma, između ostalih, ustaju Bailey 2004. i Agar 2004.

nedovršeno biće, biće koje predviđa, Prometej okrenut budućnosti, delatno biće (Gehlen, 1990: 31–35; uporediti Gehlen, 1971; Gehlen, 1994), da je vlastiti projekt, da je slobodan i da jeste sloboda (Sartre, 1981: 267; Sartre, 1983: 475), da je štaviše „po prirodi neprirodan“, da je „biće koje je bez mesta, bez vremena, koje stoji u ničemu, konstitutivno bez zavičaja“, da je „permanentno revolucionarno biće“, neukorenjeno, bezuporišno, da je bezmestan u sadašnjem i da živi u budućem, da on iz svog mesta, onog nigde, utopije, transcendirira i ništi svet (Plessner, 1986: 206; Plessner, 1986a: 196, 199, 204–205; Plessner, 1981: 385, 357, 411, 413–414), da se na kraju krajeva izdajom njegovog razumevanja mora smatrati svako njegovo apsolutizujuće i definitivno određenje, jer je uvek „otvoreno“ i neodlučeno a nikad „zaključeno“ biće, jedna sve u svemu večita „nepoznanica“ (Carrel, 1966) koja je principijelno nedokučiva i nedovršiva, jedno i ireduktibilno i inkomenzurabilno biće kojeg mora na kraju vredati ne samo svako sedimentiranje nego i svako (pozitivno) određenje – osim onog da nema nikakvih ograničenja u pogledu projektovanja vlastite sudbine (videti Krstić 2010).

138 Ako dakle ozbiljno uzmemo sve te deklaracije o čoveku i „za čoveka“ (Difren 1973) – zašto bi se negde, igde, stavila granica njegovoj potrazi za novim vidovima i načinima poboljšanja i – postojanja? Ili ipak i dalje mora da postoji neka demarkaciona linija i neki, koliko god „meko mišljen“ esencijalni sadržaj, koji bi (i) ta poboljšana postojanja (još) uvek morao da čini njegovim, „svojstvenim“, i po čemu vlastitim, uopšte ljudskim?

Primljeno: 15. jun 2012.

Prihvaćeno: 6. jul 2012.

Literatura

Epizode *Zvezdanih staza*

„Behind the Lines“ (episode), Star Trek: Deep Space Nine, *TV links*, (internet) dostupno na adresi: http://www.tv-links.eu/tv-shows/Star-Trek-Deep-Space-Nine_638/season_6/episode_4/ (pristupljeno 7. juna 2011).

„Children of time“ (episode), Star trek: Deep Space Nine, *Memory Alpha*, (internet) dostupno na adresi: http://en.memory-alpha.org/wiki/Children_of_Time_%28episode%29 (pristupljeno 1. maja 2011).

„The Best of Both Worlds“ (episode), Star Trek: The Next Generation, *Memory Alpha*, (internet) dostupno na adresi: http://en.memory-alpha.org/wiki/The_Best_of_Both_Worlds_%28episode%29 (pristupljeno 3. oktobra 2011).

Ostala literatura

Abrams, Jerold J. (2008), „The Dialectic of Enlightenment in Metropolis“, u Steven M. Sanders (prir.), *The Philosophy of Science Fiction Film*, Lexington: The University Press of Kentucky, str. 153–170.

Agar, Nicholas (2004), *Liberal Eugenics: In Defence of Human Enhancement*, Malden, MA: Blackwell.

- Allhoff, Fritz, Patrick Lin, James Moor, John Weckert (prir.), *Ethics of Human Enhancement: 25 Questions & Answers*, US National Science Foundation, (internet) dostupno na adresi: http://www.humanenhance.com/NSF_report.pdf (pristupljeno 13. juna 2012).
- Annas, George, Lori Andrews, and Rosario Isasi (2002), „Protecting the Endangered Human: Toward an International Treaty Prohibiting Cloning and Inheritable Alterations“, *American Journal of Law and Medicine* 28 (2–3): 151–178.
- Arnall, Alexander Huw (2003), *Future technologies, today's choices: Nanotechnology, artificial intelligence and robotics; A technical, political and institucional map of emerging technologies*, London: Greenpeace Environmental Trust.
- Bailey, Ronald, „Transhumanism: the most dangerous idea? Why striving to be more than human is human“, *Reason*, 25. avgust 2004, (internet) dostupno na adresi: <http://reason.com/archives/2004/08/25/transhumanism-the-most-dangero> (pristupljeno 14. juna 2012).
- Balinisteanu, Tudor (2007), „The Cyborg Goddess: Social Myths of Women as Goddesses of Technologized Otherworlds“, *Feminist Studies* 33 (2): 394–423.
- Barad, Judith and Ed Robertson (2001), *The Ethics of Star Trek*, New York: Harper Perennial, 2001.
- Battett, Michèle and Duncan Barrett (2001), *Star Trek: the human frontier*, New York: Routledge.
- Biblija* (1981), Beograd: Izdanje britanskog i inostranog biblijskog društva.
- Bonnicksen, Andrea (2007), „Therapeutic Cloning: Politics and Policy“, u Bonnie Steinbock (prir.), *The Oxford Handbook of Bioethics*, Oxford: Oxford University Press, str. 441–469.
- Bostic, Adam I. (1998), „Automata: Seeing Cyborg through the Eyes of Popular Culture, Computer-Generated Imagery, and Contemporary Theory“, *Leonardo* 31 (5): 357–361.
- Bostrom, Nick (2003), „Human Genetic Enhancements: A Transhumanist Perspective“, *Journal of Value Inquiry* 37 (4): 493–506.
- Bostrom, Nick (2005a) „A History of Transhumanist thought“, *Journal of Evolution and Technology* 14 (1): 1–25.
- Bostrom, Nick (2005b), „Transhumanist Values“, *Review of Contemporary Philosophy* 4: 87–101.
- Bostrom, Nick (2005c), „In Defence of Posthuman Dignity“, *Bioethics* 19 (3): 202–214.
- Bostrom, Nick (2008), „Why I Want to be a Posthuman When I Grow Up“, u Bert Gordijn and Ruth Dhadwick (prir.), *Medical Enhancement and Posthumanity*, Dordrecht: Springer, str. 107–137.
- Bostrom, Nick and Julian Savulescu (prir.) (2010), *Human Enhancement*, Oxford: Oxford University Press.
- Bostrom, Nick and Rebecca Roache (2008), „Ethical Issues in Human Enhancement“, u J. Ryberg, T. S. Petersen, and C. Wolf (prir.), *New Waves in Applied Ethics*, New York: Palgrave MacMillan, str. 120–152.
- Boyd, Katrina G. (1996), „Cyborgs in Utopia: The Problem of Radical Difference in *Star Trek: The Next Generation*“, u Taylor Harrison et al. (prir.), *Enterprise Zones: Critical Positions on Star Trek*; Boulder: Westview Press, str. 95–114.

- Brasher, Brenda E. (1996), „Thoughts on the Status of the Cyborg: On Technological Socialization and Its Link to the Religious Function of Popular Culture“, *Journal of the American Academy of Religion* 64 (4): 809–830.
- Carrel, Alexis (1966), *L'homme, cet inconnu*, Paris: Plon.
- Clute, John and John Grant (prir.) (1997), *The Encyclopedia of Fantasy*, London: St. Martin's Press.
- Clynes, Manfred E. and Nathan Kline [1960] (1995), „Cyborgs and Space“, u Chris Hables Gray, Steven Mentor, and Heidi Figueroa-Sarriera (prir.), *The Cyborg Handbok*, New York: Routledge.
- Coenen, Christopher (2007), „Utopian Aspects of the Debate on Converging Technologies“, u Gerhard Banse *et al.*, *Assessing Societal Implications of Converging Technological Development*, Berlin: Sigma, str. 141–172.
- Daniels, Norm (2000), „Normal Functioning and the Treatment-Enhancement Distinction“, *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 9: 309–322.
- Darnovsky, Marcy, „Health and human rights leaders call for an international ban on species-altering procedures“, *Genetic Crossroads* 2001, (internet) dostupno na adresi: <http://www.geneticsandsociety.org/article.php?list=type&type=125> (pristupljeno 2. marta 2011).
- Difren, Mikel (1973), *Za čoveka*, Beograd: Nolit.
- Dinello, Daniel (2005), *Technophobia!: Science Fiction Visions of Posthuman Technology*, Austin: University of Texas Press.
- Eberl, Jason (2008), „'Killing Your Own Clone Is Still Murder': Genetics, Ethics, and Khaaaaaan!“, u Kevin S. Decker and Jason T. Eberl (prir.), *Star Trek and Philosophy: The Wrath of Kant*, Chicago: Open Court, str. 107–139.
- Fukuyama, Francis (2002), *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Fukuyama, Francis (2004), „Transhumanism“, *Foreign Policy* 144: 42–43.
- Gehlen, Arnold (1971), *Studien zur Anthropologie und Soziologie*, Soziologische Texte, Bd. 17, Neuwied, Berlin: Luchterhand.
- Gehlen, Arnold (1990). *Čovjek: njegova priroda i njegov položaj u svijetu*, Sarajevo: „Veselin Masleša“ – Svjetlost.
- Gehlen, Arnold (1994). *Čovjek i institucije*, Zagreb: Globus.
- Glenn, Linda MacDonald (2003), „Biotechnology at the margins of personhood: An evolving legal paradigm“, *Journal of Evolution and Technology* 13: 1–112.
- Gray, Chris Hables (1999), „Manfred Clynes and the Cyborg“, u Danielle Williams (prir.), *MA Festschrift for Manfred Clynes*, Chicago: MMB Music: 46–49.
- Greely, H. (2006), „Regulating Human Biological Enhancements: Questionable Justifications and International Complications“, *Santa Clara Journal of International Law* 4: 87–110.
- Greys, Robert (1987), *Grčki mitovi*, Beograd: Nolit, Priština: Jedinstvo.
- Grundy, Stephen (1998), „Shapeshifting and Berserkerang“, u Carol Poster and Richard Utz (prir), *Translation, Transformation, and Transubstantiation*, Evanston, IL: Northwestern University Press, str. 104–122.
- Habermas, Jürgen (2004), *The Future of Human Nature*, Oxford, UK: Polity Press.

- Haldane, J. B. S., „Daedalus or Science and the Future“, *A paper read to the Heretics*, Cambridge, 4. april 1923, Berkeley, California, 10. april 1993, (internet) dostupno na adresi: <http://www.cscs.umich.edu/~crshalizi/Daedalus.html> (pristupljeno 14. juna 2012).
- Haraway, Donna (1985), „Manifesto for Cyborgs: Science, Technology and Socialist-Feminist Perspective in the 1980's“, *Socialist Review* 80: 65–108.
- Haraway, Donna (1991). *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*, New York: Routledge.
- Haraway, Donna (1992), „*Ecce Homo, Ain't (Ar'n't) I a Woman, and Inappropriate/d Others: The Human in a Post-Humanist Landscape*“, u: Judith Butler and Joan W. Scott (prir.), *Feminists Theorize the Political*, New York, London: Routledge, str. 86–100.
- Haraway, Donna (1996), „Universal Donor's in a Vampire Culture: It's all in the family: Biological Kinship Categories in the Twentieth-Century US“, u: William Cronon (prir.), *Uncommon Ground: Rethinking the Human Place in Nature*, New York: W. W. Norton & Company, str. 321–366.
- Haraway, Donna (1997), *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan©_Meets_Oncomouse™: Feminism and Technoscience*, New York: Routledge.
- Haraway, Donna (2003), *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*, Chicago: Prickly Paradigm Press.
- Harris, John (1992), *Wonderwoman and Superman: the ethics of human biotechnology*, Oxford: Oxford University Press.
- Hayles, N. Katherine (1999), *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Haynes, Roslynn D. (2000), „Celluloid Scientists: Futures Visualised“, u Alan Sandison and Robert Dingley (prir.), *Histories of the Future: Studies in Fact, Fantasy and Science Fiction*, New York: Palgrave, str. 34–50.
- Hook, Christopher (2004), „Transhumanism and Posthumanism“, u Stephen G. Post (prir.), *Encyclopedia of Bioethics*, New York: Macmillan, str. 2517–2520.
- Hughes, James (2004), *Citizen Cyborg: why democratic societies must respond to the redesigned human of the future*, Cambridge, MA: Westview Press.
- Hughes, James (2005), *Report on the 2005 Interests and Beliefs Survey of the Members of the World Transhumanist Association*, Willington: WTA.
- Huxley, Julian, „Transhumanism“, 1957, *World Transhumanist Association*, (internet) dostupno na adresi: <http://www.transhumanism.org/index.php/WTA/more/huxley/> (pristupljeno 14. juna 2012).
- Inniss, Patrick, „Transhumanism: The Next Step?“, *Council for Sekular Humanism*, (internet), dostupno na adresi: http://www.secularhumanism.org/library/aah/inniss_8_4.htm (pristupljeno 14. juna 2012).
- Johnson-Smith, Jan (2004), *American Science Fiction TV: Star Trek, Stargate and Beyond*. London: I. B. Tauris.
- Joy, Bill (2000), „Technology and Humanity Reach a Crossroads“, *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences* 53 (5): 25–27.
- Juengst, E. (1997), „Can Enhancement Be Distinguished from Prevention in Genetic Medicine?“, *Journal of Medicine and Philosophy* 22: 125–142.
- Kass, Leon (2001) „Preventing a brave new world: Why we must ban human cloning now“, *The New Republic*, 21. maj, str. 46.

- Krstić, Predrag (2010), *Kameleon: Kako da se misli ljudska životinja*, Beograd: Službeni glasnik.
- Kurzweil, Raymond (1999), *The Age of Spiritual Machines: When computers exceed human intelligence*, New York: Viking.
- Kurzweil, Raymond (2005), *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*, New York: Viking Penguin.
- Lanni, C., S. C. Lenzken, A. Pascale et al. (2008), „Cognition enhancers between treating and doping the mind“, *Pharmacological Research* 57 (3): 196–213.
- Larson, Doran (1997), „Machine as Messiah: Cyborgs, Morphs, and the American Body Politic“, *Cinema Journal* 36 (4): 57–75.
- Lee, Keekok (1999), *The Natural and the Artefactual*, Landham, MD: Lexington Books.
- LeiLani Nishime (2005), „The Mulatto Cyborg: Imagining a Multiracial Future“, *Cinema Journal* 44 (2): 34–49.
- McGee, Glenn (2000), „Cloning, Sex, and New Kinds of Families“, *The Journal of Sex Research* 37 (3): 266–272.
- McMahon, Jennifer L. (2008), „The Existential Frankenstein“, u Steven M. Sanders (prir.), *The Philosophy of Science Fiction Film*, Lexington: The University Press of Kentucky, str. 73–89.
- Mooney, Pat (2002), „Making Well People 'Better'“, *World Watch magazine* 15: 13–16.
- Moore, Pete (2008), *Enhancing Me: The Hope and the Hype of Human Enhancement*, Chichester: John Wiley & Sons.
- More, Max, „Transhumanism: Towards a futurist philosophy“, 1990, 1996, (internet) dostupno na adresi: <http://www.maxmore.com/transhum.htm> (pristupljeno 14. juna 2012).
- Naam, Ramez (2005), *More Than Human: Embracing the Promise of Biological Enhancement*, Portland, OR.: Broadway Books.
- Newman, Stuart A. (2003), „Averting the clone age: prospects and perils of human developmental manipulation“, *Journal of Contemporary Health Law & Policy* 19: 431.
- Newman, W. R. (2004), *Promethean ambitions: alchemy and the quest to perfect nature*, Chicago: University of Chicago Press.
- Nishime, LeiLani (2005) „The Mulatto Cyborg: Imagining a Multiracial Future“, *Cinema Journal* 44 (2): 34–49).
- Pence, G. E. (1998), *Who's afraid of human cloning?*, Lanham: Rowman & Littlefield.
- Piko dela Mirandola, Đovani (1994), *Govor o dostojanstvu čovekovu, s latinskim izvornikom: Oratio Ioannis Pici Mirandulani*, Beograd: „Filip Višnjić“.
- Pinsky, Michael (2003), *Ethics and/as Science Fiction*, Madison: Farleigh Dickinson University Press.
- Plessner, Helmuth (1981). *Stupnjevi organskog i čovjek: Uvod u filozofsku antropologiju*, Sarajevo: „Veselin Masleša“.
- Plessner, Helmuth (1986), „Čovjek kao živo biće“, u Abdulah Šarčević (prir.), *Filozofija modernog doba: filozofska antropologija*, Sarajevo: „Veselin Masleša“, str. 206–219.
- Plessner, Helmuth (1986a), „Homo Absconditus“, u Abdulah Šarčević (prir.), *Filozofija modernog doba: filozofska antropologija*, Sarajevo: „Veselin Masleša“, str. 193–205.
- Rees, Martin (2004), *Our final hour: a scientist's warning: how terror, error, and environmental disaster threaten humankind's future in this Century – on earth and beyond*, London: Basic Books.

- Regis, Ed (1990), *Great mambo chicken and the transhuman condition: science slightly over the edge*, Reading, Mass.: Addison-Wesley.
- Relke, Diana (2006), *Drones, Clones and Alpha Babes: Retrofitting Star Trek's Humanism, Post-9/11*, Calgary: University of Calgary Press.
- Roco, Mihail C. and Willian Sims Bainbridge (prir.) (2003), *Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Sandberg, Anders, „Morphological Freedom – Why We not just Want it, but Need it“, Anders Sandberg Webpage, 2001, (inteernet) dostupno na adresi: <http://www.nada.kth.se/~asa/Texts/MorphologicalFreedom.htm> (pristupljeno 22. marta 2009).
- Sandel, Michael (2007), *The Case Against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*, Cambridge, MASS: Belknap Press.
- Sartr, Žan-Pol (1981), „Egzistencijalizam je humanizam“, u Žan-Pol Sartr, *Filozofski spisi, Izabrana dela*, knj. 8, Beograd: Nolit, str. 257–285.
- Sartr, Žan-Pol (1983), *Biće i ništavilo: ogledi iz fenomenološke ontologije (I-II)*, Izabrana dela, knj. 9–10, Beograd: Nolit.
- Savulescu, Julian (2007), „Genetic Interventions and the Ethics of Enhancement of Human Beings“, u Bonnie Steinbock (prir.), *The Oxford Handbook of Bioethics*, Oxford: Oxford University Press, str. 516–535.
- Schneider, Susan (prir.) (2009), *Science Fiction and Philosophy: From Time Travel to Superintelligence*, West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Shelley, M. W. (1818), *Frankenstein; or, The modern Prometheus*, London: Printed for Lackington, Hughes, Harding, Mavor, & Jones.
- Steiger, Brad (1999), *The Werewolf Book: The Encyclopedia of Shape-Shifting Beings*, Detroit: Visible Ink Press.
- Stevenson, Robert Louis [1886] (1984), „The strange case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde“, u *The Works of Robert Louis Stevenson*, London: Spring Books, str. 643–687.
- Stock, Gregory (2003), *Redesigning Humans: Choosing our Genes, Changing our Future*, Boston: Houghton Mifflin.
- Toumey, Christopher P. (1992), „The Moral Character of Mad Scientists: A Cultural Critique of Science“, *Science, Technology, & Human Values* 17 (4): 411–437.
- Tranter, Kieran (2007), „'Frakking Toasters' and Jurisprudences of Technology: The Exception, the Subject and Techné in Battlestar Galactica“, *Law and Literature* 19 (1): 45–75.
- Winner, Langdon (2002), „Are Humans Obsolete?“, *The Hedgehog Review* 4 (3): 25–44.
- Winner, Langdon (2004), „Resistance is Futile: The Posthuman Condition and Its Advocates“, u Harold Baillie and Timothy Casey (prir.), *Is Human Nature Obsolete?: Genetics, Bioengineering, and the Future of the Human Condition*, Massachusetts Institute of Technology: MIT Press, str. 385–411.

Predrag Krstić

The Better Human, the Better Than Human: Limits of Enhancement

Abstract

Using the representations of science, fiction and science fiction, this article attempts to sketch out a certain line of development in the history of representation of the enhanced human. First it was thought that chemicals could temporarily or permanently improve his natural abilities, then artificial substitutes, inserts and accessories dominated the vision of his improvement. The most recent possibility announced is the fundamental morphological transformation of his biological composition into a completely unrecognizable, amorphous "entity" capable of taking any form. This trajectory of "improvement" of human capacities could be regarded as a gradual advancement in the realization of the pledge of traditional humanism: that man is special precisely for being able to become anything he chooses.

Key words human enhancement, humanism, transhumanism, posthumanism, cyborg, metamorph.